

Skadestånd och brottsskadeersättning

Ett av de seminarier om brottsofferfrågor som arrangerats i Göteborg under hösten 2006 fokuserade på skadestånd och brottsskadeersättning. Ur historisk, internationell, juridisk och ekonomisk synvinkel. Samt, inte minst, ur ett barnperspektiv.

Övriga seminarier var "Hot, kränkningar och trakasserier i skolmiljö" och "Barnperspektiv på förundersökning".

Föreläsare på detta seminarium var **Bill Dufwa**, professor i försäkringsrätt och ledamot i nämnden för brottsskadeersättning, **Ann-Christine Lindeblad**, justitieråd och ordförande i nämnden för brottsskadeersättning och **Gudrun Nordborg**, informationschef på Brottsoffermyndigheten.

Brottsoffermyndigheten
www.brottsoffermyndigheten.se

Åklagarmyndigheten
Utvecklingscentrum Göteborg
www.aklagare.se

Tryggare och Mänskligare Göteborg
www.tryggaremanskligare.goteborg.se

Många perspektiv på skadestånd

Även den tredje och avslutande halvdagen i den föreläsningsserie som under hösten har arrangerats av Brottsoffermyndigheten, Tryggare och Mänskligare Göteborg och Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Göteborg ägde rum på Elite Park Avenue Hotel på Avenyn i Göteborg.

Och även denna gång, fredagen den 8 december 2006, var det fullsatt, vilket innebar att drygt 200 personer ur många olika yrkesgrupper fanns på plats.

Dagens tema, skadestånd och brottsskadeersättning, belystes ur ett europeiskt och historiskt perspektiv, ersättningsnivåerna illustrerades genom ett antal aktuella fall och den nya lagen om brottsskadeersättning till barn som bevitnat våld presenterades.

Svensk skadeståndsrätt, uppbyggd med försäkringens hjälp, under allt hårdare tryck från övriga Europa – är alla emot oss?

Först ut av föreläsarna var Bill Dufwa, professor emeritus i försäkringsrätt vid Stockholms universitet och ledamot av Nämnden för brottsskadeersättning.

Han berättade att den svenska modellen för skadestånd ses med en oerhörd skepsis av många andra länder. Och eftersom man i EU gärna vill se en enhetlig europeisk försäkringsmodell börjar trycket utifrån på en förändring nu bli allt starkare.

– I Bryssel vill man att man ska kunna sätta sig i sin bil och veta att om det händer en olycka så gäller samma regler i alla länder i Europa. Många europeiska forskare jobbar med detta och det pågår ett mycket omfattande arbete mellan fristående akademiska grupper som The Acquis Group och Study Group on a European Civil Code. Det har blivit högre acceleration på inflytandet utifrån, sa Bill Dufwa, som även beskrev det karaktäristiska för den svenska skadeståndsrätten.

En nästan ohållbar situation

Grundprincipen för denna svenska modell, som utvecklades under andra halvan av 1900-talet med juridikprofessorn Ivar Strahl som förgrundsgestalt, är att fokus inte ligger på den som har orsakat en skada utan på hur den som har lidit skada ska kunna få en så bra ersättning som möjligt. Ur detta synsätt föddes ett system med tonvikt på både privata försäkringar och offentliga – sjukförsäkring, trafikskadeförsäkring, arbetsskadeförsäkring, socialförsäkring med mera.

– Att ha den skadelidande i centrum och inte den som har orsakat skadan är något som inte finns utanför Norden. Men även detta att ha försäkringen som utgångspunkt är något som är främmande för andra länder. Många tycker att det är att börja i fel ände, att en försäkring är något annat, något som inte har med saken att göra och som man borde bortse från, sa Bill Dufwa, som kallade det europeiska förändringstrycket en "nästan ohållbar situation".

Han trodde dock att en framkomlig väg om vi vill behålla vårt skadeståndssystem skulle kunna vara att ytterligare stärka samarbetet med de andra nordiska länderna, där man har ett synsätt som mer liknar vårt.

Aktuella avgöranden i Högsta domstolen och i Brottsoffermyndighetens nämnd

Hur det svenska systemet kan fungera i praktiken gav dagens andra föreläsare, Ann-Christine Lindeblad, exempel på. Hon är justitieråd – alltså ledamot i Högsta domstolen – och ordförande i Nämnden för brottsskadeersättning, och gav en bild av ersättningsnivåer och bakomliggande resonemang genom att presentera ett antal avgöranden från båda dessa instanser.

Hon började dock med att presentera nämnden och dess arbetsformer. Medan Brottsoffermyndigheten arbetar med att främja brottsoffers rättigheter genom att betala ut statlig brottsskadeersättning, stödja forskning och andra projekt genom medel ur Brottsofferfonden samt sprida information, så avgör Nämnden för brottsskadeersättning i frågor som är av principiell vikt. Nämnden är det högsta beslutande organet när det gäller brottsskadeersättning och de sex ledamöterna utses av regeringen.

– Vi är fristående från Brottsoffermyndigheten, även om vi tillhör den organisatoriskt. Vi har ungefär sex sammanträden per år och avgör ungefär 20 ärenden per gång. Ofta har vi temadagar där vi har samlat ihop ärenden om en viss typ av

brott så att vi kan jämföra. Vi gör en självständig bedömning, som i ungefär vart femte fall avviker från vad tingsrätt och hovrätt har ansett. Däremot avviker vi aldrig från Högsta domstolens avgöranden, eftersom det ju är en prejudikationsansats, sa Ann-Christine Lindeblad.

Sveda och värk respektive kränkning

Hon berättade också att man i nämnden utgår från vissa schablonsummer för olika brott och förklarade skillnaden mellan de två vanligaste begreppen när det gäller vad man kan få ersättning för: sveda och värk respektive kränkning.

– Sveda och värk förutsätter en personskada, en fysisk eller psykisk defekt som är en följd av det man utsatts för. När det gäller kränkning så handlar det om ett så kallat ideellt skadestånd, det förutsätter inte en personskada utan är något som upplevs i ögonblicket. Dock gör man en objektiv bedömning av vad som är kränkande, det är inte vad personen upplever som avgör.

Ann-Christine Lindeblad berättade därefter om ett ärende som togs upp i Högsta domstolen i april 2006. Det handlade om en man som blivit slagen i huvudet med ett metallrör och legat medvetslös och befunnit sig i ett livshotande tillstånd i 14 dagar samt fått hjärnblödning, brott på skallbenet och allvarliga hjärnskador. Gärningsmannen dömdes i hovrätten för försök till dråp och offrets mamma och bror ville ha skadestånd för psykiska besvär.

Högsta domstolen ansåg att eftersom det rörde sig om uppsåtligt våld och livshotande skador under en "inte obetydlig tid" så var det rimligt att anta att brottet hade inneburit psykiska besvär hos anhöriga även om de inte hade bevittnat händelsen. Därför ansåg man att mamman skulle få 10 000 kronor. Brodern blev dock utan ersättning, trots att han framhållit att han haft ett gott och nära förhållande till sin bror.

Den nya skärpta sexualbrottslagen

Två andra fall som tagits upp i Högsta domstolen hade sin bakgrund i den nya skärpta sexualbrottslag som började gälla den 1 april 2005, där fler gärningar klassas som våldtäkt och begreppet

"våldtäkt mot barn" används när offret är under 15 år, även när det inte har förekommit hot eller våld.

I båda fallen rörde det sig om en kille över 20 som haft sex med en tjej under 15, men i de bägge medialt uppmärksammade domarna ansåg Högsta domstolen inte att det rörde sig om våldtäkt utan om sexuellt utnyttjande.

– HD tycker att den nya lagen är mindre bra. Den kom till för snabbt och är motsägelsefull. Den bygger på att barn under 15 år inte kan ha sex frivilligt, men samtidigt talas det i lagen en del om just frivillighet och samtycke. Det går inte ihop, menade Ann-Christine Lindeblad.

I det ena fallet var flickan 14 år och 10 månader och mannen 24 år. Vid brottstillfället hade hon festat och var berusad och hade sagt att hon inte ville ha sex, men visste inte säkert om han hade uppfattat det. Högsta domstolen fastställde hovrättens skadeståndsbelopp på 50 000 kronor för kränkning och 10 000 för sveda och värk.

– Även om hon var berusad befann hon sig inte i ett hjälplöst tillstånd och hennes ålder låg nära 15-årsgränsen. HD ansåg att eftersom hon inte visste om mannen uppfattade att hon sagt nej, så kan han ha uppfattat samlaget som frivilligt.

Även i det andra fallet, där flickan var 13 år och 10 månader och mannen 25, fastställde Högsta domstolen hovrättens skadeståndsbelopp, som var satt till 25 000 kronor för kränkning.

– De hade umgåtts länge, träffades dagligen, blev kära och bestämde frivilligt, ömsesidigt och i samråd att de ville ha samlag.

Våldtäkt mot barn

Mot bakgrund av den nya lagen hade även Nämnden för brottsskadeersättning en temadag om just våldtäkt mot barn. Utgångspunkten för de ärenden som diskuterades var ersättningssumman 75 000 kronor, som är schablonbeloppet när det inte har förekommit våld eller tvång.

I ett fall hade en 23-årig man chattat på internet med en 14-årig flicka och bjudit in henne till sitt hem, där de haft två samlag. Mannen dömdes för våldtäkt mot barn och nämnden fastställde ersättningen i linje med schablonen, alltså till 75 000 kronor.

Ett annat ärende handlade om en 43-årig man som vid nio tillfällen haft sex med en 13-14-årig flicka, samt även hade filmat sexakten och spridit filmen till andra personer. Tingsrätten ansåg att

ersättningssumman borde vara 150 000 kronor för kränkning. Nämnden tyckte att en högre ersättning än schablonen var motiverad eftersom mannen var så mycket äldre och även hade fungerat som en fadersgestalt för flickan, men fastställde summan till 100 000 kronor.

Ytterligare ett fall handlade om en 14-årig flicka som haft samlag med en äldre man vid ett 50-tal tillfällen. Mannen, som var bostadslös och bodde i ett källarförråd, brukade köpa ut alkohol till flickan och samlagen ägde rum när flickan var påverkad. När hon ville sluta hotade han ta livet av sig. Tingsrätten hade dömt mannen för våldtäkt mot barn och satt ersättningsbeloppet till 100 000 kronor.

– Men eftersom det rörde sig om ett stort antal gånger och flickan var påverkad vid brottstillfällena tyckte nämnden att ersättningen skulle vara högre och ansåg att 125 000 var ett rimligt belopp.

Ett annat fall rörde en far som utsatt sin dotter för sexuella övergrepp i bostaden under en period. Tingsrätten hade bestämt ersättningen till 50 000 kronor för kränkning, vilket nämnden instämde i.

Nämnden för brottsskadeersättning hade i maj

2006 även en temadag om barnpornografibrott.

– Ett bekymmer med den typen av brott är att det är ett angrepp på den utsattes ära – men det får man ingen ersättning för, enligt brottsskadela- gen. Men nämnden har ansett att man i vissa fall även kan tala om en kränkning av barnets per- sonliga frid och då kan ersättning utgå, berättade Ann-Christine Lindeblad.

Grovt barnpornografibrott

I båda de ärenden som nämnden diskuterade hade gärningsmannen dömts för grovt barnpornogra- fibrott.

I det ena fallet hade en man tagit pornografiska bilder av en fyraårig flicka och spridit dem på in- ternet.

– Bilderna skildrade sexuella övergrepp och har funnits på internet över hela världen och de kom- mer troligen att finnas kvar där för all framtid.

Därmed ansåg nämnden att det rörde sig om en fridskränkning och fastställde schablonbeloppet 25 000 kronor. Man sa också att ersättningen i andra fall kan bli högre, till exempel om bilderna är mycket kränkande eller sadistiska eller kan göra att offrets identitet röjs.

Den sistnämnda omständigheten var fallet i det andra ärende som nämnden diskuterade, där en man hade tagit bilder på en flicka när hon var i åldrarna sex-åtta år. Även dessa bilder spreds på internet, tillsammans med uppgifter om barnets namn, ålder och fritidsintressen. Eftersom hon därmed kunde identifieras ansåg man det moti- verat med det högre ersättningsbeloppet 35 000 kronor.

Avslutningsvis tog Ann-Christine Lindeblad upp ett ärende som diskuterats i nämnden under en temadag om poliser. Det handlade om inbrottstju- var som skjutit mot en efterföljande polisbil. Ingen blev skadad och det uppstod inga skador på bilen, men poliserna hade mått dåligt och var besvikna på sin arbetsgivare som inte hade givit dem någon förstärkning eller erbjudit dem stöd och de ville därför ha ersättning för kränkning.

Nämnden ansåg dock att vissa yrkesgrupper helt enkelt får tåla lite mer och att de därför inte skulle få någon ersättning, ett beslut som har gjort att polisfacket har velat se en lagändring.

Barns rätt till skadestånd och brottsskadeersättning, särskilt den form av brottsskadeersättning som barn som bevittnat våld i nära relationer numera kan få

Dagens tredje föreläsare var Brottsoffermyndigheten informationschef Gudrun Nordborg, som berättade mer om den nya lag som började gälla 15 november och som innebär att barn som bevittnat våld får rätt till en särskild form av brottsskadeersättning från staten.

– Barn är extra sårbara och extra skyddsvärda, fastslog hon och inledde med att ge ett historiskt per- spektiv genom att lyfta fram några viktiga refor- mer som har pekat fram mot den aktuella lagen:

– 1961 fick vi anmälningsskyldighet till socialtjänsten och 1979 blev Sverige först i världen med förbud mot aga. Det förbudet ska vi vara stolta över! Dessutom är vi fortfarande ganska ensamma om det – det finns bara 15 länder där aga är totalt förbjudet i lag.

Särskild företrädare för barn

Gudrun Nordborg lyfte också fram de nya regler om särskild företrädare för barn och om skyndsamt förundersökning när målsäganden är barn som kom år 2000 respektive 2002, samt den tidigare nämnda skärpta sexualbrottslagen från 2005.

– Även om just den lagen är omdiskuterad och kanske inte helt slipad i kanterna, sa Gudrun Nordborg.

Hon menade också att histo- riskt sett så var familjen länge ett "rättstomt rum":

– Mannen hade sexuell tillgång till sin hustru och uppfostrade sina barn med aga. Det fanns en juridisk skillnad mellan privat och offentligt och det förekommer fortfarande problem med att se att ett hem kan vara en brottsplats. Inte förrän 1982 ändrades lagen så att misshandel i hemmet föll under allmänt åtal.

Hon menade dock att kvinnofrid numera är ett etablerat begrepp och skulle vilja att även "barnfrid" blev det.

Deltagande vittnen

Gudrun Nordborg berättade också om den danska psykologen Else Christensens undersökning från 1988, där hon efter att ha haft kontakt med näs- tan 400 barn vars mammor misshandlats kunde visa att det är en myt att kvinnomisshandel är en isolerad vuxenföreteelse.

– Hon kallar barnen "deltagande vittnen". 85 procent av dem hade befunnit sig i det rum där misshandeln skedde, 13 procent hade sett eller hört från ett annat rum, 35 procent av barnen hade hört mamman hotas till livet.

Gudrun Nordborg nämnde även ett forsknings- projekt från Göteborg, där 74 barn på kvinnojourer intervjuades. Den studien visade att 95 procent av barnen befann sig i hemmet när mamman misshand- lades, varav 77 procent i samma rum. 62 procent av barnen hade dessutom själva blivit misshandlade av mannen.

– 2001 rapporterade Kommittén mot barnmisshandel att ungefär tio procent av alla barn någon gång har upplevt våld i hemmet och att ungefär fem procent upplever det ofta – det är vart tjugonde barn!

Skada tryggheten och tilliten hos ett barn

Kommittén mot barnmisshandel redovisade också hur barnen hade reagerat på detta våld:

Det barnen hade upplevt som svårast var tystnaden och hemlighållandet och besvikelsen över att ingen hade ingripit. Många av dem hade upplevt att de själva hade en skuld till att ha orsakat våldet och de kände ett ansvar för att skydda mamman. Flera barn var rädda för att själva bli utsatta eller hade ångest för att pappa skulle döda mamma och att de därmed skulle bli helt övergivna. Vissa uppvisade psykosomatiska symptom eller överkompenserade på andra områden.

I kommitténs förslag till lagändring talades då om brott som "varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person" och det är samma formulering som nu används i den nya lagen.

Guðrun Nordborg hänvisade även till tidigare rättsfall. Dels ett viktigt avgörande av Nämnden för brottsskadeersättning från 2004 där ett åtta år gammalt barn ansågs ha utsatts för psykisk misshandel av sin mammas sambo genom att ha tvingats bevittna hur mannen piskade mamman som låg fastbunden i sin säng. Barnet fick 20 000

kronor i ersättning för kränkning och 4 000 för sveda och värk.

– Det avgörandet skulle kunna inspirera till åtal för psykisk misshandel, vilket är ganska vanligt i flera andra länder.

Det andra fallet var det så kallade "Huddingefallet" från 2005, om tre barn som bevittnade våld och hot mot mamman och försökte ingripa på olika sätt. Enligt tingsrätten ansågs barnen på grund av detta ha utsatts för ofredande, men den delen i åtalet ogillades av både hovrätten och Högsta domstolen. Eftersom pappan även utsatt barnen för hot och fysisk misshandel dömdes han dock för grov fridskränkning. Därför fick vart och ett av barnen 75 000 kronor i skadestånd, varav 60 000 för kränkning och 15 000 för sveda och värk.

Ett tredje rättsfall aktualiserade om ett mycket litet barn kan ha rätt till kränkningersättning. Det handlade om ett barn på 17 månader som utsatts för mordförsök av sin pappa vid ett umgängestillfälle. Barnet hade kastats ut från ett fönster. Högsta domstolen menade att också små barn kan uppleva skräck, ångest och obehag. Barnet fick därför ersättning.

Den nya lagen, betonade Guðrun Nordborg, innebär

att det är staten som ansvarar för ersättningen till barn som bevittnat våld mot närstående. Reformen ger däremot inte barnet rätt till skadestånd från förövaren.

– För att det ska vara möjligt krävs idag åtal för psykisk misshandel, eller också en ny reform lik den i Nya Zeeland. Där är det så att den som utsätter någon som barnet har en nära relation till för övergrepp samtidigt begår ett brott mot barnet, om barnet ser eller hör detta – eller riskerar att se eller höra det.

De brott som kan berättiga till ersättning enligt den nya lagen är främst vålds- och sexualbrott, men det kan även handla om hot eller att en förälder slår sönder hemmet. Kretsen av närstående kan även omfatta andra vuxna som barnet har en nära och förtroendefull relation till. Som barn räknas den som är under 18 år när brottet begås.

Webbadresser

Bill Dufwas hemsida
www.billdufwa.se

The Acquis Group
www.acquis-group.org

Study Group on a European Civil Code
www.sgecc.net

Högsta domstolen
www.hogstodomstolen.se

Brottsoffermyndighetens referatsamling finns på
www.brottsoffermyndigheten.se under "Publikationer"

Proposition 2005/06:166 Barn som bevittnat våld finns på
www.regeringen.se

Blockering vid gemensam vårdnad

Lagen gäller även retroaktivt, men ansökan om brottsskadeersättning ska då ha kommit in till myndigheten inom två år från det att rättsprocessen avslutades eller från det att brottet begicks.

– Svårigheter med lagen är – som alltid – bevis. Men också att få de här fallen uppmärksammade av rättsväsendet. Det finns också risk för en blockering vid gemensam vårdnad, eftersom båda vårdnadshavarna måste underteckna ansökan.

Guðrun Nordborg avslutade därefter seminariedagen med att citera FN:s barnkonventions 19:e artikel, där det bland annat talas om att "skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård".

Hela Kommittén mot barnmisshandels slutbetänkande (SOU 2001:72) finns på
www.regeringen.se

"När mor får bank – en mosaik om børn i voldsramte familier" av Else Christensen och Lenie Persson går att beställa från Socialt Udviklingscenter SUS i Danmark
www.sus.dk

"Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor och barn som vistats på kvinnojourer i Göteborg" av Kjerstin Almqvist och Anders Broberg är utgiven av Göteborgs stad och finns på svenska universitetsbibliotek.
Sök på: www.libris.kb.se

Dokumentationen är utgiven av Tryggare och Mänskligare Göteborg
Text: Ulf Benkel | Foto: Leif Gustafsson | Grafisk form: Elanders, Göteborg 2007

Vad tyckte du om föreläsningarna?

**Annette Holm,
Kriscentrum för kvinnor:**

– Det var intressant att höra om den nya lagen, men tyvärr tror jag att det mest är en viljeyttring som kommer att bli ganska tandlös, eftersom barnen inte kommer att vara målsägande.

**Maria Söndergaard,
Kriscentrum för kvinnor:**

– Bra föreläsare som gav både ett europeiskt och ett historiskt perspektiv. Det är alltid bra att bli uppdaterad och mycket kommer jag att ha användning för i jobbet.

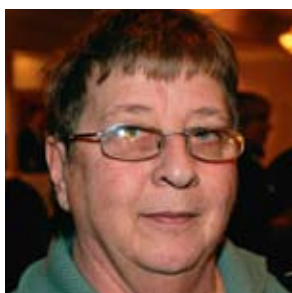
**Torgny Sjögren,
Stödcentrum för
unga brottsoffer:**

– Framför allt de två sista föreläsningarna låg på rätt nivå och var lärorika och intressanta, det var en hel del som var nytt för mig.

**Mai Pootsman,
Socialtjänsten Göteborg:**

– Jätteintressant och nyttigt. Eftersom jag möter utsatta barn i mitt arbete var jag intresserad av det ämnet och det var bra att få information om Brottsoffermyndigheten.

**Carita Lilja,
Brottsofferjouren Borås/Sjuhärad:**

– De två sista föreläsningarna var mycket intressanta. Det viktiga med ersättning till brottsoffer är att man får ett erkännande – det handlar inte så mycket om summan, utan om att någon tror på det man säger.

**Hans Larson,
ordförande Brottsofferjouren Borås/Sjuhärad:**

– Väldigt givande. Jag jobbar ju själv med de här frågorna och ser att det finns ett stort värde i ersättningar till brottsoffer. När ens kränkning blir erkänd blir det en form av upprättelse.

**Ingrid Heinz,
stadsdelsförvaltningen
Biskopsgården:**

– Mycket intressanta föreläsningar om både lag och praxis och dessutom med en europeisk utblick.

**Ulf Ankarklint,
polisen Mölndal:**

– Helintressant och givande med engagerade föreläsare. Delen om HD-domar gav värdefulla insikter som man kan ha nytta av i jobbet.

**Mats Ramberg,
Ungdomsgruppen,
polisen Göteborg:**

– Bra och kompetenta föreläsare, jag är nöjd. Ur polisiär synpunkt var det väl den sista föreläsningen som jag kommer att ha störst nytta av, den var mest jordnära.

**Bengt Hermansson,
polisen Mölndal:**

– Intressanta föreläsare, ersättning till brottsoffer är en viktig fråga. Men det hade varit önskvärt med en frågestund, det saknade jag.